

Nevena Pantić*Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

nevena.a.pantic@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-4516-7359>

Reinterpretacija pogrebnih običaja na srednjovekovnoj nekropoli u Trnjaju u svetlu istraživanja tafonomskih procesa

Apstrakt: U selu Trnjane, nadomak Požarevca, nalazi se nekropola korišćena od kraja XI do XIII veka, iskopavana 70-ih godina XX veka. Kako je opisano i interpretirano u literaturi, nekropolu karakteriše hrišćanski obred sahranjivanja uz prisustvo paganskih elemenata. Dislocirane kosti u grobovima, garež na dnu raka i skelet novorođenčeta između nogu odrasle ženske individue, orijentisan suprotno u odnosu na preostale pokojnike na nekropoli, protumačeni su kao rezultat antropogenog delovanja usled straha od natprirodnih sila. Ipak, nova saznanja u oblastima forenzičke antropologije pokazuju da procesi kao što je tafonomija mogu prouzrokovati izvesna pomeranja osteološkog materijala nakon pohranjivanja tela i često se ovakav zapis može pogrešno protumačiti kao posledica neuobičajenog rituala ili sprečavanja vampirizma. U ovom radu biće prikazani mogući scenariji koji su doveli do dislociranja skeletnih ostataka u grobovima i, u skladu sa tim, ponuđena nova interpretacija pogrebnog obreda.

Ključne reči: srednji vek, Trnjane, nekropola, tafonomija, postmortem porođaj, vampirizam

Uvod

Srednjovekovna nekropola u selu Trnjane, nadomak Požarevca (slika 1), prvi put je zabeležena u arheološkoj javnosti 1975. godine nakon što su meštani odelili na otkup Narodnom muzeju u Požarevcu slučajne nalaze nakita (Marjanović-Vujović 1984, 6). Nakon toga je usledilo sistematsko istraživanje nekropole (od 1976. do 1978.) prilikom koga je otkriveno pet praiistorijskih urni i 374 srednjovekovna groba (Marjanović-Vujović 1984, 6). Na osnovu dobro očuvanog grobnog inventara (pre svega nakita i nalaza novčića), nekropola je datovana od kraja XI do početka XIII veka i pripisana srpskom stanovništvu (Marjanović-Vujović 1984, 113). Zanimljivost ovog lokaliteta ogleda se u pogrebnom ritualu, koji je u publikaciji opisan kao „hrišćanski sa jakim paganskim uticajem“

Slika 1. Položaj sela Trnjane (kartu izradio Zoran Radosavljević)

(Marjanović-Vujović 1984, 66–67). Naime, kako je reč o periodu kada je na ovom prostoru funkcionisala Ohridska arhiepiskopija i hrišćanstvo definitivno učvršćeno među stanovništvom (Špehar 2022), interpretacija o pretrajavanju i dominaciji paganskih običaja privlači pažnju¹. Teritorija Braničeva, na kojoj se nalazi Trnjane, ponovo je potpala pod vizantijsku vlast u vreme vladavine Vasilija II (976–1025) (Dinić 1978, 91; Ostrogorski 1996, 295–298).

Vizantija je svoju severnu granicu učvrstila na Dunavu, gde je došla u neposredan dodir sa Ugarskom. Čitav XII vek bio je prožet razmiricama i vojnim akcijama između dve države, ali granica je ostala nepromenjena u ovom delu carstva sve do početka XIII veka. U ovom periodu, zabeležen je veći okršaj 1127. godine kada su Mađari pod izgovorom da su stanovnici Braničeva isterali ugarske trgovce sa jedne dunavske ade, napali Braničevo i Beograd i opustošili južne krajeve do Niša (Choniatae p. 24,8–25,11). Ovaj sukob potrajao je skoro dve godine, ali kada je sklopljen mir, do pomeranja granica nije došlo (Choniatae p. 24,8–25,11; Vasin 2017, 99). Usledio je period od dve decenije mira, nakon čega je pod Manojlom I Komninom (1143–1180) Vizantija krenula u ofanzivu i do smrti cara, 1180. godine, neprestano vodila borbe na Dunavu. Već 1181. godine Ugarska je iskoristila prvu priliku da napadne oslabljenu Vizantiju i u savezu sa Stefanom Nemanjom stigla do Niša i Sofije. Od ovog vremena Vizantija biva polako potisnuta sa Dunava, naročito posle osvajanja Konstantinopolja 1204. godine od strane Krstaša (Choniatae p. 341,7–347,4; Vasin 2017, 103–104).

Nemirna situacija na Dunavu koja je obeležila XII vek, kao i krstaška vojska koja je kopnenim putem prolazila kroz oblast Braničeva na putu za Svetu zemlju, dodatno su otežavali održavanje mira na ovim prostorima (Vasin 2017, 98). Usled toga pojačana je odbrana u pograničnim utvrđenjima, i u kritičnim trenucima lično je vizantijski car boravio u Braničevu (Komatina 2016, 106, sa navedenom literaturom).

Ipak, dominacija vizantijske vlasti bila je nesporna na ovoj teritoriji, o čemu svedoči i formiranje Ohridske arhiepiskopije, u poslednjim godinama vladavine Vasilija II, koja je opstala u neizmenjenom obliku sve do pada Konstantinopolja, početkom XIII veka (*Notitia* 13, 822–838; *Gramoti na Vasiliya II*; *Ioannis Scylitzae* p.457/9–476/24; Gelzer 1893; Novaković 1908, 2–6; Snegarov 1995, 25–26, 55–59). Postojanje crkvene organizacije na teritoriji Balkana dovelo je do pokršćavanja slovenskog stanovništva i napuštanja paganskih običaja. Najbolji arheološki pokazatelji ovog procesa su nekropole koje su pratile hrišćanski ritual sahranjivanja, kao i brojni nalazi predmeta lične pobožnosti (Špehar 2010, 216–217; Špehar and Zorova 2012, 440–442; Špehar 2016, 133–139, Špehar

¹ Ideje Veselina Čajkanovića da objašnjenja savremenih verovanja i običaja treba tražiti u praksama iz drevne prošlosti, nadživele su ga i biće prisutne u srpskoj nauci kroz gotovo čitav XX vek (Teodorski 2021, 366).

2022). Hrišćanski pogrebni ritual zasniva se na idejama da smrt ne predstavlja kraj, već početak večnog života, kao i da je cilj svake duše njeno vaksrsenje (Gilchrist 2022, 121; Milosavljević 2021, 836). U pokušaju da se osigura drugi život pokojnika, proces smrti je praćen ustaljenim obredima: na pojedincu je bilo da predoseti smrt i na adekvatan način se oprosti od zajednice. Kada dođe do upokojenja pojedinca, sledili su obredi od kojih se samo sahrana u užem smislu može danas prepoznati u arheološkom zapisu (Marjanović-Dušanić 2004, 589; Vargha 2017, 273). Pokojnici su sahranjivani u ispruženom položaju na leđima, okrenuti glavom ka zapadu, dok su noge bile na istočnoj strani. Takav položaj predstavljao je normu kada su u pitanju hrišćanske sahrane i svako odstupanje od ovog načina polaganja posmrtnih ostataka predstavlja izuzetak (Radičević 2004; Milosavljević 2021).

Ipak, u arheološkim zapisima ovog perioda, zabeležena su neka odstupanja od hrišćanske tradicije. Autori poput P. Špehar i B. Zorić (2022), kao i M. Milosavljević (2021), u svojim radovima navode relativno retke primere odstupanja od poštovanja hrišćanskih običaja kako u pogrebnom ritualu, tako i u svakodnevnom životu. Kada je u pitanju posmrtni ritual, zabeležene su prakse polaganja pokojnika u zgrčenim položajima, na levom ili desnom boku, na stomaku, licem okrenutim nadole, kao i grobovi orijentisani zapad-istok i jug-sever (Milosavljević 2021). Međutim, u odnosu na lokalitete u kojima su nehrišćanski običaji konstatovani u izolovanim slučajevima i koji mogu biti posledica pojedinačnih nesvakidašnjih sudbina sahranjenih, Trnjane beleži veći broj nestandardnih grobova za hrišćansku populaciju, kojima se objašnjenje traži u pretrajanju paganskih verovanja. U monografiji posvećenoj ovoj nekropoli funerarni obred je definisan kao hrišćanski sa elementima paganskih praksi „koje su tad bile ne samo prisutne, nego vrlo verovatno i dominantne“ (Marjanović-Vujović 1984, 67). Vremenski i prostorni kontekst nekropole u Trnjanu pruža razloge za preispitivanje tumačenja arheološke evidencije zabeležene na ovom lokalitetu. U trenutku definitivnog uspostavljanja hrišćanstva na ovoj teritoriji, pretrajavanje paganskih rituala na nekropoli se ne može u potpunosti isključiti. Ipak, nameće se pitanje da li su nužno kulturne prakse, odnosno dominantni nehrišćanski običaji, kako je navedeno, ti koji su odgovorni za nestandardne sahrane ili objašnjenje možemo tražiti negde drugde? Samim tim ovaj rad ima za cilj da preispita uzroke koji stoje iza evidencije koja je interpretirana kao pokazatelj paganskih rituala prilikom sahranjivanja na ovoj nekropoli, koristeći se metodama arheotanatologije i forenzičke antropologije.

Materijal i metode rada

Kako bi se preispitali običaji pogrebnog rituala na nekropoli u Trnjanu, u obzir su uzeti svi publikovani podaci o srednjovekovnim grobovima, koji potiču

iz 374 groba. Prvo je opisana praksa najvećeg dela nekropole, da bi potom pažnja bila usmerena na konkretne primere „neobičnih rituala“ koji prate pojedine sahrane i koji su pripisani nehrišćanskim reliktima. Fokus rada je, samim tim, usmeren na interpretacije paganskih obreda među kojima je i „strah od vampirizma“, u okviru pomenute publikacije o Trnjanu.

Srednjovekovne nekropole obično oskudevaju u pogledu grobnog inventara, čineći neretko ljudske i životinjske ostatke jedinim materijalom dostupnim za sticanje novih informacija o pogrebnom ritualu i životu u prošlosti. S obzirom na to da fizički materijal (grobní inventar i antropološki materijal) nije bio dostupan, odabrane su metode arheotanatologije i forenzičke antropologije kako bi se došlo do dodatnih informacija neophodnih za tumačenje pogrebnog rituala, a koje su, kako nam se čini, promakle prilikom publikovanja nekropole.

Arheotanatologija se definiše kao „arheološko istraživanje bioloških i socijalnih aspekata smrti“, a reč je o metodi za izučavanje i rekonstrukciju funerarne prakse i odnosa prema pokojniku na osnovu prostorne konfiguracije ljudskih ostataka u grobu (Green 2018, 1). Funerarna tafonomija, pored izučavanja tretiranja tela pokojnika i obreda sahranjivanja, fokus stavlja i na proces raspadanja tela u različitim uslovima (Duday and Guillon 2006; Duday 2009; Knüsel and Robb 2016, Nilsson-Stutz and Larsson 2016, 715-717). Ovaj metod, razvijan pre svega u Francuskoj, ima za cilj da omogući arheolozima i fizičkim antropolozima interpretaciju pogrebnog rituala i procesa raspadanja tela, posmatranjem skeletnih ostataka ali i celokupnog funerarnog konteksta (Duday and Guillon 2006). Najbolji rezultati arheotanatoloških istraživanja vidljivi su kada se ovaj metod primenjuje prilikom samog iskopavanja skeletnih ostataka, ali moguće je i analizirati posmrtno ostatke uz pomoć dokumentacije (Le Roy and Eileen Murphy 2019, 211). Pored arheotanatologije i forenzička antropologija izučava tafonomske procese i uslove u kojima se odvijaju (Ubelrlaker 2006, 4; Galloway et al. 1989), što omogućava uvid u proces nastajanja arheološkog zapisa u grobovima. Zbog toga su različiti forenzički primeri i eksperimentalni zaključci uzeti u obzir pri sagledavanju pogrebnog rituala i reinterpretaciji nekropole u Trnjanu.

Ključne karakteristike nekropole u Trnjanu

Arheološka iskopavanja sprovedena sedamdesetih godina prošlog veka pokazala su da se radi o srednjovekovnoj nekropoli na redove, gde su pokojnici slobodno ukopavani u zemlju (Marjanović-Vujović 1984, 61). Iako nadgrobni belezi nisu pronađeni, njihovo postojanje se ne može isključiti zbog izuzetno malog broja grobova koji se preklapaju. Istraživači su skloni da veruju da je reč o zemljanim humkama iznad raka, koje su se vremenom slegle (Marjanović-Vujović 1984, 66). Arheolozi su zabeležili i da su grobne rake, zbog prirode zemlji-

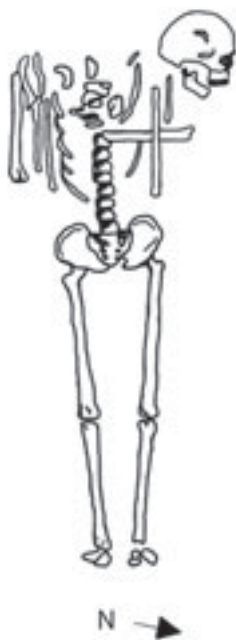
šta, teško uočljive i da se obrisi ukopa u malom broju slučajeva mogu razaznati od zdravice (Marjanović-Vujović 1984, 61).

Pokojnici su polagani u opruženom stavu na leđima, u pravcu Z-I, dok su lobanje bile položene na potiljku, ponekad sa manjim ili većim otklonom ka severu ili jugu (Marjanović-Vujović 1984, 62–63). Položaj donjih udova u nekoliko slučajeva odstupa od paralelnog polaganja u rake: u grobovima broj 33 i 152 pronađeni su ostaci individua čija su kolena bila izbačena na desnu stranu, dok je individua iz groba 344 sahranjena u zgrčenom položaju (Marjanović-Vujović 1984, 63). U grobovima broj 155, 193, 230 i 326 zabeleženi su pokojnici sa po jednom savijenom nogom (Marjanović-Vujović 1984, 63–65). Ovakav položaj objašnjen je kao moguća posledica infektivnih oboljenja, kao što je tetanus, koja mogu dovesti do grčenja mišića i samim tim neobičnog položaja tela (Marjanović-Vujović 1984, 63). Položaj ruku varira: od prekrštenih na stomaku, na karlici, do ispruženih pokraj tela (Marjanović-Vujović 1984, 63–64).

Svi grobovi sadržali su po jednog pokojnika, sem u slučaju groba broj 234. U njemu su bili pohranjeni odrasla žena i novorođenče, koji su interpretirani kao *majka i dete*. Specifičan je i položaj deteta, koje je položeno po orijentaciji I-Z, suprotno od orijentacije ostalih pokojnika na nekropoli uključujući i drugi skelet iz groba. Novorođenče je pronađeno između nogu odrasle individue, tako da mu se glava nalazila u visini njenih kolena. Ovaj neobičan položaj deteta u grobu, tumačen je kao posledica „običaja vezanih za verovanja tog vremena“ ili činjenicom da je sahranjeno dete bilo „tek rođeno i nekršteno“ (Marjanović-Vujović 1984, 64).

Hrišćanski elementi na nekropoli jasno su uočljivi, ne samo po orijentaciji pokojnika i nepostojanju grobnog priloga, već i po prisustvu predmeta lične pobožnosti. Reč je o krstolikom keramičkom privesku iz groba broj 370 u kom su pronađeni i skeletni ostaci deteta, kao i o nekoliko prstenova i trakastih narukvica sa krstom Sv. Andrije ili, pak, figuralnim predstavama u stavu za molitvu (Marjanović-Vujović 1984, 66). Motiv krsta sreće se i na pečatu iz groba broja 273. Treba istaći i da je autorka monografije posvećene nekropoli u Trnjanu kao znak hrišćanstva interpretirala i pojavu gde su podlaktica i nadlaktica leve ruke postavljene u znaku krsta u grobu broj 51, za koji se navodi da je bio dislociran naknadnim otvaranjem i remećenjem (Marjanović-Vujović 1984, 66) (slika 2).

Prema mišljenju autorke publikacije o Trnjanu, među elementima koji odstupaju od hrišćanskih običaja prilikom sahranjivanja u Trnjanu je i sama pojava nakita, konstatovanog u 136 grobova, budući da ovakva praksa odudara od hrišćanske dogme koja zabranjuje polaganje lične svojine s pokojnikom (Marjanović-Vujović 1984, 67). Sahranjivanje sa nakitom zabeleženo je i na drugim seoskim grobljima između XI i XIII veka u srpskom delu donjeg Podunavlja, kao što su Kostol, Korbovo-Pesak, Ljubičevac, Kod Grobalja, Ribnica, Mala Vrbica, Vajuga, Čoka Arta i Prahovo. Međutim, odnos istraženih grobova i koli-

Slika 2. Grob broj 52: dislocirane kosti leve ruke i lobanje u grobu 52, preuzeto iz Marjanović-Vujović 1984, 66.

čine nakita pronađenog u njima dosta je manji nego što je slučaj sa nekropolom iz Trnjana (Radičević 2007, 2009). Tako je, na primer, na nekropoli u Ribnici, u preko 200 grobova pronađeno samo pet predmeta koji se mogu okarakterisati kao nakit (Radičević 2009, 207).

Elementi koji su, uz prisustvo nakita u grobovima, za autorku publikacije o Trnjanu bili pokazatelji paganskih običaja su sledeći: neobična orijentacija pokojnika, dislokacija kostiju pri naknadnom otvaranju grobova, pojava vinogradarskih puževa i pojava ugljenisanog drveta.

U Trnjanu je konstatovana i pojava vinogradarskih puževa u nekoliko grobova, na različitim mestima u odnosu na sam skelet: ispod karlice, na grudima, pored lobanje ili desnog ramena, a autorka publikacije naglašava da ne može biti u pitanju slučajnosti jer na puževe nije nailaženo u sloju, kao i da takva pojava nije primećena na drugim lokalitetima (Marjanović-Vujović 1984, 68).

Zanimljivi su i zabeleženi tragovi ugljenisanog drveta pronađeni uz pokojnika. Ponekad su konstatovani u većim komadima, dok su najčešće u pitanju bili jedva приметni tragovi uz kosti ruku ili nogu pokojnika (Marjanović-Vujović 1984, 68). Zarad razjašnjenja ove pojave poseglo se za etnografskim istraživanjima, te je tumačenje traženo u praktikovanju običaja kađenja grobne rake. Naime, u slučajevima kada bi raka bila iskopana dan pre sprovođenja sahrane „ona mora

obavezno da se vatrom očisti od zlih duhova, a ostaci vatre, najverovatnije zapaljenih lučeva, tragovi su ugljenisanog drveta“ (Marjanović-Vujović 1984, 68).

Posebna pažnja u publikaciji o Trnjanu je posvećena strahu od vampira, kao i običajima upražnjavanjem kako bi se povampirenje umrlih sprečilo, a koji su, sudeći po interpretaciji istraživača, vidljivi u arheološkom zapisu. Ove neobične prakse prepoznate su u „naknadnom remećenju umrlih i to glave, grudnog koša, kičmenih pršljenova, ruku i nogu, stopala i šaka“, podjednako kod žena i muškaraca (Marjanović-Vujović 1984, 68). U 15 grobova (grobovi broj 22, 46, 56, 85, 110, 113, 133, 156, 170, 193, 195, 196, 212, 224, 232) zabeležene su dislocirane kosti koje je su povezane sa običajem „načinjanja“ koje se sprovodi u roku od 40 dana od polaganja pokojnika u grob i koje ima za cilj sprečavanje povampirenja sahranjenih (Marjanović-Vujović 1984, 69). U jednom slučaju potpuno nedostaje celo stopalo (grob broj 280), dok u grobu 345 nedostaje šaka. Kao moguće objašnjenje ove pojave navode se rigorozne kazne sakaćenjem, kojima su pokojnici mogli biti izloženi (Marjanović-Vujović 1984, 96).

Diskusija²

Izolovane sahrane neposredno pored ili na periferijama srednjovekovnih grobalja, obično ukazuju na određene nedoslednosti u posmrtnom ritualu i životu sahranjenog (Vargha 2017, 273). Međutim, u Trnjanu svi grobovi prepoznati od strane istraživača kao neuobičajeni, nalaze se u sklopu nekropole i ni na jedan način nisu fizički odvojeni od drugih grobova. Zato, u svetlu razvijanja arheotanatoloških metoda, treba pomenuti i nekoliko arheoloških svedočanstava sa nekropole u Trnjanu koja ne idu u prilog idejama o paganskim pretrajalim običajima i strahu od povampirenja među pripadnicima srednjovekovne zajednice koja je ovde sahranjivana. Za suprotnu orijentaciju deteta u grobu, dislokaciju osteološkog materijala u grobovima, tragove gareži u grobnim rakama, potom polaganje puževa uz pokojnike i sahrane u zgrčenom položaju, mogu se ponuditi drugačija tumačenja od onih iznetih u publikaciji o Trnjanu.

Kako je ključno pitanje rada da li su osnovana tumačenja arheološkog zapisa koja su dovela do zaključka da je reč o paganskim običajima, kritički osvrt biće izložen po navedenim ključnim karakteristikama. Reč je o sledećim praksama:

² S obzirom na to da nije bilo moguće pristupiti arheološkom materijalu sa iskopavanja, cilj ovog rada bio je da ponudi moguće nove interpretacije postojećih rezultata istraživanja nekropole u Trnjanu. Ovakva ograničenja diktirala su i strukturu rada, pa samim tim nije bilo moguće izdvojiti odeljak *Novih rezultata*, već samo ponuditi novo viđenje već zabeležene i opisane arheološke evidencije u okviru *Diskusije*. Pošto je stara interpretacija kritikovana u više tačaka, kao najpreglednije rešenje nametnula se ideja da se svakom analiziranom segmentu prvo pruži kritika, a odmah potom i novo tumačenje.

Slika 3. a) Grobovi broj 234 (levo) i 235 (dislocirane kosti desno),
preuzeto iz Marjanović-Vujović 1984, T. XXXII/1.
b) Grob broj 234: detalj skeletnih ostataka novorođenčeta između kolena odrasle
ženske osobe, preuzeto iz Marjanović-Vujović 1984, T. XXXII/2.

„Pogrešna“ orijentacija ili postmortalni porođaj

U slučaju groba 234, u kom je bila pohranjena žena sa novorođenčetom, specifičan položaj deteta kao i njegova „pogrešna“ orijentacija možda nemaju nikakve veze sa religioznim pogledima i hrišćanskim dogmama, kao što je pretpostavljeno, već odgovor treba tražiti u tafonomiji. Kako postoje dve fotografije ovog groba (slika 3a i 3b) na kojima se ne vide jasno detalji, moramo se pretežno osloniti na opis istraživača. Na fotografijama (slika 3a i 3b) vide se ostaci odrasle individue položene na leđa u ispruženom položaju. Kostí desne podlaktice nedostaju, dok je leva ruka, koja je, kako se čini, bila savijena i položena na stomak, delimično dislocirana. Na podlaktici leve ruke pronađena je bronzana narukvica od četvorostruko uvijene bakarne žice (Marjanović-Vujović 1984, 39). Skeletni ostaci deteta vidljivi su između kolena odrasle individue. Na

slici se jasno uočavaju rebra i leva ruka novorođenčeta, kao i delovi kranijuma. Dete je otkriveno položeno na desni bok, orijentacije I-Z, a dužina skeleta iznosila je 0,56 m (Marjanović-Vujović 1984, 39). Slučajevi slični grobu broj 234 sa nekropole u Trnjanu, po položaju i orijentaciji deteta u odnosu na majku, postoje u različitim kulturama i vremenskim periodima širom sveta. Takav je i ranosrednjovekovni grob u Imoliju, nedaleko od Bolonje u Italiji (Viva, Cantini and Fabbri 2020), i anglosaksonski grob iz Kingsvorti Parka, Hemptšir, Velika Britanija (Kingsworthy Park Hampshire) (Chadwick Hawkes and Wells 1975), potom Moler-Kristjansen (Møller-Christensen 1982) opisuje sličnu situaciju u Ebelholt (Aebelholt) manastiru srednjovekovne Danske, a tu je i slučaj otkriven na nekropoli iz XIX veka u Le Morneu na Mauricijusu (Appleby et al. 2012). Poznat je i forenzički slučaj iz modernog konteksta u istočnoj Panami (Lasso et al. 2009). Međutim, položaj fetusa između nogu majke je u navedenim slučajevima interpretiran kao posledica postmortalnog porođaja, odnosno „coffin birth“ slučaja, a ne kulturne prakse.

Postmortem porođaj se definiše kao proces koji usled raspadanja mekog tkiva, odnosno utrobe mrtve trudnice, i nakupljanja gasova, dovodi do istiskivanja fetusa iz materice u roku od 72 sata od nastupanja smrti (Lasso et al. 2009; Lewis 2009, 36; Duday 2009; Clark et al. 1997, 155). Kada je u pitanju odmakla trudnoća (smrt majke nastupila na samom porođaju ili malo pred porođaj), dete je okrenuto glavom na dole i u tom položaju će biti izgurano iz materice kada nastupi proces raspadanja tela. Na taj način se objašnjava suprotna orijentacija novorođenčadi u odnosu na majku (Lewis 2009, 36). Međutim, uslov da se fetus pod pritiskom izgura iz materice jeste da postoji prazan prostor u koji može biti istisnut (Duday 2009). Drugim rečima: neophodno je da trudnica bude pohranjena u drvenom sanduku ili drugoj grobnoj konstrukciji koja bi sprečila, ili bar odložila, direktno zatrpavanje zemljom. Istraživači na nekropoli u Trnjanu nisu zabeležili prisustvo grobnih konstrukcija, ali postojanje drvenih kovčega koji su vremenom istrulili se ne može isključiti.

„Načinjanje“ ili postmortalna dislokacija kostiju

Ideja o postojanju kovčega u kojima su bili pohranjeni pojedini pokojnici, može baciti novo svetlo na interpretaciju o strahu od povampirenja. Naime, zapažanje od koga istraživači polaze jeste da su grobovi „naknadno remećeni“ i „poremećeni naknadnim ukopavanjem“ (Marjanović-Vujović 1984, 66–68), međutim ako obratimo pažnju na opise grobova sa početka, ističe se da: „Obrisi grobnih raka i naknadno zasuta zemlja se ne razlikuju, te se oblik grobne rake i njene dimenzije veoma retko mogu zapaziti“ (Marjanović-Vujović 1984, 61). Ako arheolozi na terenu nisu detektovali grobne ukope, nisu mogli arheološki konstatovati ni naknadne ukope koji su „poremetili grobove“, što bi značilo da

su zaključci o ponovnom otvaranju grobova doneti samo na osnovu beleženja dislociranih delova skeleta u grobovima.

Etnološki izvori koji svedoče o sprečavanju vampirizma i običaju „načinjanja“ koji se navode u interpretaciji nekropole u Trnjanu, podrazumevaju naknadno otvaranje grobova i remećenje delova tela umrlih, kako se preminuli ne bi povampirili i mogli da ustanu iz grobova i uzemiravaju žive.

Termin *vampir* koristi se u usmenim predanjima kod Južnih Slovena za opisivanje bića ustalog iz mrtvih koje se vraća u svoju zajednicu i uznemirava žive (Bandić 2013, 43–46). Ta predanja se razlikuju od regiona do regiona i mogu biti čak i kontradiktorna, ali ono što im je svima zajedničko jeste da vampir predstavlja nepoželjno i loše stvorenje po zajednicu (Bandić 2013, 44–46; Trbojević 2021, 110). Uprošćeno posmatrano, pokojnici za koje se strahuje da bi se mogli povampiriti su ili za života bili žrtve zla ili su sami činili zlo. U ove dve kategorije podvode se najrazličitiji događaji koji mogu dovesti do pretvaranja mrtvaca u vampira, od izloženosti vraćanju i proklinjanju, kontakta sa „nečistim bićima“ i bolesnima, pa sve do nasilne, preuranjene smrti i sahrane bez propisanih obreda (Bandić 2013, 47). Samim tim najbolja preventiva jeste činiti dobro za života i biti sahranjen u skladu sa ustaljenim običajima (Trbojević 2021, 110). Po narodnom verovanju ubijanje vampira moguće je razdvajanjem tela i duše, odnosno đavola koji je ušao u telo pokojnika. Ta ideja prouzrokovala je običaj probadanja, spaljivanja i generalno oštećivanja tela pokojnika (Bandić 2013, 50). Tako su zabeleženi rituali „načinjanja“, koje autorka navodi pri objašnjavanju remećenih grobova u Trnjanu, dok Trbojević ovaj obred opisuje kao preventivu koja je podrazumevala zasecanje tetiva još nesahranjenih pokojnika kako ne bi mogli ponovo ustati (Marjanović-Vujović 1984, 68; Trbojević 2021, 111). On navodi da, ako ipak dođe do povampirenja, zajednica upražnjava „vampirske ekshumacije“, odnosno dekapitaciju i/ili spaljivanje iskopanih tela individua za koje se veruje da su se povampirili. Ovakvi događaji zabeleženi su i u XVIII veku, u selima Kisiljevo i Medveđa (Trbojević 2021, 112).

Među istorijskim izvorima koji svedoče o postojanju ovakvih obreda u srednjem veku ističe se Dušanov zakonik, u kome se navodi: „I ljudi koji s vradžbinom vade (tela) iz grobova te ih spaljuju, selo koje to učini da plati vraždu. I ako bude pop na to došao da mu se oduzme popstvo“ (Bubalo 2010, 156). Iako je nekropola u Trnjanu datovana u nešto raniji period od pisanja Dušanovog zakonika, on svedoči o postojanju ovakve prakse među srednjovekovnim stanovništvom Balkana.

Običaj „načinjanja“, koji se uzima kao ključan povod za otvaranje grobova i dislociranje kostiju u ovom slučaju, odigrava se do 40 dana nakon polaganja pokojnika u zemlju (Marjanović-Vujović 1984, 69). Ovaj vremenski period nije dovoljan da se telo u potpunosti raspadne, štaviše, studije su pokazale da je u uslovima tople klime pogodne za razvoj bakterija koje pomažu truljenju tela po-

trebno između četiri i šest meseci da se telo skeletalizuje (Galloway et al. 1989). O slučaju nekropole u Trnjanu to bi značilo da su tela pokojnika morala biti sečena kako bi određene kosti ili grupe kostiju bile dislocirane, a takvi tragovi nisu zabeleženi na osteološkom materijalu. Indikativno je i to da nema pravila u tome koji su delovi skeleta dislocirani u pomenutim grobovima. Ponovo se nameće pitanje tafonomije. Ukoliko pretpostavimo da su neki grobovi mogli imati drvene kovčege, koji su u potpunosti istrulili, pa stoga istraživači nisu mogli da evidentiraju njihovo postojanje na terenu, na šta ukazuje slučaj trudnice iz groba broj 234, onda možemo pretpostaviti i prirodan, tafonomski uzrok dislokacije pojedinih delova skeleta. U slučajevima pohranjivanja individua u drvene sanduke, može doći do dislokacije već skeletalizovanih delova pokojnika kada daske sanduka počnu da trule i pod težinom nasute zemlje padnu na skelet i na taj način pomere određene delove (Duday and Gullion 2006, 128). Ideja o poremećenim grobovima zbog drvenih sanduka čini se prihvatljivija i u slučaju pomenutog groba 51 kome su „podlaktica i nadlaktica bile postavljene u vidu krsta“ (Marjanović-Vujović 1984, 66). Prvobitna ideja autorke da je grob ponovo otvaran i kosti tako namerno postavljene kao znak hrišćanstva je pre svega kontradiktorna, jer se kosi sa hrišćanskim zabranama uzemiravanja mrtvih i otvaranja grobova (Vargha 2017, 273).

Slično objašnjenje se može ponuditi i za grobove u kojima su pronađeni skeletni ostaci pokojnika sa po jednom savijenom nogom (ili u slučaju groba 152 obe zgrčene noge). Sem medicinskog razloga kojim je objašnjeno pohranjivanje pokojnika u neobičnim položajima, ponovo se mogu „okriviti“ drveni kovčegi za ovakav vid arheološkog zapisa. U slučajevima kada bi pokojnici bili polagani u kovčeg sa blago uzdignutim i skupljenim kolenima, prilikom već opisanog procesa raspadanja tela i drvenih sanduka, pod pritiskom zemlje, donji udovi bi bili poremećeni uglavnom otklonom na stranu. Ovim se mogu objasniti i različiti položaji u kojima su noge pronađene, s obzirom na to da ovaj proces nema uvek iste rezultate.

Ostale karakteristike interpretirane kao paganske

Pretpostavka o postojanju drvenih kovčega na nekropoli dovodi u pitanje i tragove gareži pronađene u grobnim rakama, kao i opisane običaje kađenja grobne rake. Ne možemo isključiti mogućnost da su tragovi prepoznati kao garež zapravo ostaci istrulelih kovčega. U prilog tome svedoči arheološka evidencija groba 326, u kom su pored tragova gareži pronađeni i dislocirani donji udovi (Marjanović-Vujović 1984, 52) koji se mogu tumačiti kao posledica postojanja drvenog sanduka. Na žalost, kako ovi tragovi nisu uzorkovani, odnosno sačuvani, mi ne možemo tvrditi bez detaljnijih analiza u korist ni jedne ni druge pretpostavke.

Pitanje puževa u grobovima zahteva da mu se posveti posebna pažnja. Tvrdnja koja se u publikaciji iznosi da su namerno polagani u grobove može se dovesti u pitanje, s obzirom na to da su vinogradarski puževi pronađeni u svega šest grobova i to bez uočljivog pravila po kom bi bili polagani uz skelet. Međutim, teško je odbaciti ovu ideju pošto, kako je navedeno, u sloju iznad nije bilo drugih puževa. Treba napomenuti i drugačije tehnike kopanja sloja između i iznad grobova i one koje se primenjuju kada se naiđe na skelet. Naime, tada kopanje postaje preciznije i sporije kako se skeletni ostaci i grobni inventar ne bi oštetili ili prevideli. Samim tim veća je i verovatnoća da će se naići na ostatke puževa. Neophodno je međutim skrenuti pažnju da nije u pitanju jedina nekropola sa ovom pojavom, već se na puževe u grobovima nailazi i na nekropoli u Donjem gradu Beogradske tvrđave (Marjanović-Vujović 1989, 20).

Osvrnućemo se još i na sahrane pokojnika u zgrčenom položaju. Iako ovakve sahrane nisu fokus ovog rada, neophodno je pomenuti ih zarad sticanja uvida u širu sliku nekropole o kojoj se govori. Pokojnici koji nisu pohranjeni u opruženom položaju na leđima, na ovoj nekropoli, bili su tema ranijih radova (Milosavljević 2021) i tom prilikom pažnja je pre svega posvećena grobu broj 344 u kom je pohranjena individua u izrazito zgrčenom položaju. Razlog neobičnog položaja je u ovom slučaju mogao biti medicinske prirode, a s obzirom na to da je individua sahranjena sa mindušama i novčićem, ideja o marginalizaciji ove osobe je malo verovatna (Milosavljević 2021, 856–857).

Zaključak

Tokom analize podataka o sahranama sa nekropole u Trnjanu, nameću se zaključci o posve drugačijoj interpretaciji ovog srednjovekovnog seoskog groblja od onih koje je pružila Gordana Marjanović-Vujović (1984). Iako ideje o strahu od vampirizma mogu zvučati zanimljivo i na prvi pogled prihvatljivo, metodologija arheotanatologije i primeri iz forenzičke antropologije dozvolili su da se ponudi drugačije objašnjenje neobičajenih sahrana. Uzimajući u obzir evidenciju pruženu u publikaciji (Marjanović-Vujović 1984), dovodi se u pitanje da li su sve opisane „neobične sahrane“ i „ponovno otvaranje grobova“ proizvod straha od povampirenja pokojnika ili ipak rezultat tafonomskih procesa raspadanja tela i drvenih sanduka.

Primer iz groba 234, u kome je bila pohranjena trudnica i u kome možemo prepoznati slučaj postmortem porođaja, svedoči o mogućnosti postojanja drvenih sanduka na nekropoli. Kovčezi u kojima su polagani neki od pokojnika, mogli su svojim raspadanjem uticati na dislokaciju određenih delova skeleta i na taj način stvoriti arheološki zapis ranije interpretiran kao posledica običaja načinjanja.

Doprinošenju rešavanja ovog pitanja pomogla bi antropološka analiza, pre svega ljudskih ostataka iz groba broj 234, koja bi utvrdila preciznu starost de-

teta, odnosno da li je u pitanju fetus ili novorođenče. U slučaju da se radi o već rođenom detetu, ideja postmortem porođaja morala bi se odbaciti. Sledeći korak bile bi analize drevne DNK kako bi se utvrdio odnos pokojnika, tačnije da bi se potvrdilo ili opovrglo tumačenje autorke da su u pitanju majka i dete.

Nove interpretacije iznete u ovom radu dovode u pitanje i zaključak istraživača da se radi o pretrajavanju nehrišćanskih verovanja i običaja, “koji su tad bili ne samo prisutni, nego vrlo verovatno i dominantni“ (Marjanović-Vujović 1984, 67). Ideja o tafonomskim procesima kao glavnim činiocima u stvaranju – za hrišćanske nekropole – neobičnog arheološkog zapisa, poduprta je istorijskim kontekstom. S obzirom na raširenost hrišćanstva tokom XII veka i činjenice da je ova teritorija ulazila u sastav Ohridske arhiepiskopije, svako odstupanje od hrišćanskih normi prilikom pogrebnog rituala moralo bi biti dobro preispitano. Iz tog razloga, na osnovu iznesenih mogućnosti nastajanja opisanih grobova otvorena je nova mogućnost tumačenja nekropole u Trnjanu u svetlu poštovanja hrišćanskih dogmi u pogrebnom ritualu.

Kako bi se ovaj zaključak do kraja problematizovao, neophodno je detaljnije istražiti i druge fenomene koji stoje u opisu nekropole u Trnjanu, kao što su otkriveni puževi u grobovima, polaganje novca i sahranjivanje sa ličnom imovinom.

Reference

- Appleby, Jo, Krish T. Seetah, Diego Calaon, Saša Čaval, Aleks Pluskowski, J. F. Laflour, Janoo Anwar and Vijaya Teelock. 2012. The Non-Adult Cohort from Le Morne Cemetery, Mauritius: A Snap Shot of Early Life and Death after Abolition”. *International Journal of Osteoarchaeology* 24 (6): 737–46. <https://doi.org/10.1002/oa.2259>.
- Bandić, Dušan. 2013. „Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda”. U *Nova srpska antropologija: antropologija smrti*, uredili Ivan Kovačević i Danijel Sinani, 43–65. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Bubalo, Đorđe. 2010. *Dušanov zakonik*. Zavod za udžbenike: Beograd.
- Vasin, Dejana. 2017. „Pogranični srpski i ugarski gradovi na Savi i Dunavu u srednjem veku”. Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Viva, Serena, Federico Cantini, and Pier Francesco Fabbri. 2020. “Post Mortem Fetal Extrusion: Analysis of a Coffin Birth Case from an Early Medieval Cemetery along the Via Francigena in Tuscany (Italy). 2020”. *Journal of Archaeological Science: Reports* 32: 102419 <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2020.102419>.
- Galloway, Alexander, Walter H. Birkby, A. M. Jones, T. E. Henry, and Bruce O. Parks. 1989. “Decay Rates of Human Remains in an Arid Environment”. *Journal of Forensic Sciences* 34 (3): 607–616. <https://doi.org/10.1520/jfs12680j>
- Gelzer, Heinrich. 1893. „Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverszeichnisse der orientalische Kirche II”. *Byzantinische Zeitschrift* II: 22–72.
- Georgius Cedernus, 1839. *Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emandatus II*, E. Weber, Bonnae.

- Gilchrist, Roberta. 2022. "Voices from the Cemetery: The Social Archaeology of Late-Medieval Burial". *Medieval Archaeology* 66 (1): 120–50. <https://doi.org/10.1080/00766097.2022.2003610>
- Jordan Ivanov. 1931. „Gramonit na Vasiliya II za pravata na Ohridskata arhiepiskopiya”. U *B'lgarski starini iz Makedonija*, Sofiya: 547-562.
- Green, Emma C. 2018. „What are we missing? An archaeothanatological approach to late anglo–saxon burials”. Phd thesis. The University of Sheffield.
- Darrouzès Jean. 1981. *Notitiae Episcopatum ecclesiae Constationopolitanae*, Institut français d'études byzantines, Paris.
- Dinić, Mihailo. 1978. *Srpske zemlje u srednjem veku: istorijsko-geografske studije*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Duday, Henri. 2009. *The archaeology of the dead: Lectures in archaeothanatology*. Oxford: Oxbow Books.
- Duday, Henri, and Mark Guillon. 2006. "Understanding the Circumstances of Decomposition When the Body Is Skeletonized". In *Forensic Anthropology and Medicine: Complementary Sciences From Recovery to Cause of Death*, edited by Aurore Schmitt, Eugénia Cunha, João Pinheiro, 117–157. Totowa, New Jersey: Humana Press. https://doi.org/10.1007/978-1-59745-099-7_6.
- Immanuelis Bekkeri, 1835. *Nicetae Choniate Historia*, E. Weber, Bonnae.
- Komatina, Predrag. 2016. „Military, administrative and religious strongholds on the Danubian frontier: The example of the Morava and Braničevo“. In *Byzantine Heritage and Serbian art I. Process of Byzantinisation and Serbian archaeology*, edited by Vesna Bikić, 104–107. Belgrade: The Serbian National Committee of Byzantine Studies/P.E. Službeni glasnik/Institute for Byzantine Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Knüsel, J. Christopher and John Robb. 2016. "Funerary taphonomy: an overview of goals and methods". *Journal of Archaeological Science: Reports* 10: 655–673. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2016.05.031>
- Lasso Edgaro, Maria Santos, Antonio Rico, Lucio Jose Vincente Pachar, and Joaquin Lucena. 2009. „Expulsión fetal postmortem”. *Cuadernos de Medicina Forense*. 15 (55): 77–81. <https://doi.org/10.4321/s1135-76062009000100009>
- Le Roy, Mélie, Eileen Murphy. 2019. "Archaeothanatology as a Tool for Interpreting Death during Pregnancy: A Proposed Methodology Using Examples from Medieval Ireland". In *The Mother-Infant Nexus in Anthropology*, edited by Rebecca Gowland and Siân Halcrow, 211–33. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-27393-4_12.
- Lewis, Mary. 2009. *The bioarchaeology of children: Perspectives from biological and forensic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511542473>
- Marjanović-Vujović, Gordana. 1984. *Trnjane–srpska nekropola: kraj XI–početak XIII veka*. Beograd: Narodni muzej.
- Marjanović-Vujović, Gordana. 1989. „Ranosrednjovekovna nekropola na Donjem gradu Beogradske tvrđave”. *Godišnjak grada Beograda* 36: 17–46.
- Marjanović-Dušanić, Smilja. 2004. „Smrt i svetost“. U *Privatni život u srpskim zemljama srednjeg veka*, uredile Smilja Marjanović-Dušanić i Danica Popović, 586–615. Beograd: Clio.

- Milosavljević, Monika. 2021. „Arheološka evidencija o neobično sahranjenim osobama u srednjem veku”. *Etnoarheološki problemi*. 16 (3): 835–865.
- Møller-Christensen, Vilhelm. 1982. *Æbelholt Kloster*. København: Nationalmuseet.
- Nilsson Stutz, Liv, and Lars Larsson. 2016. „Disturbing the Dead. Archaeoethnological Analysis of the Stone Age Burials at Zvejnieki, Latvia (Excavated 2006–2009)”. *Journal of Archaeological Science: Reports* 10: 715–24. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2016.06.034>
- Novaković, Stojan. 1908. „Ohridska arhiepiskopija u početku XI veka”. *Glasnik Srpske kraljevske akademije* 76: 1–62.
- Ostrogorski, Georgije. 1996. *Istorija Vizantije*. Beograd: Prosveta.
- Ravić, Ivana. 2013. *Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Radičević, Dejan. 2004. „Groblja VII–XV stoleća uz desnu obalu Dunava između ušća Velike Morave i ušća Timoka”. Magistarska teza. Filozofski fakulte, Univerzitet u Beogradu.
- Radičević, Dejan. 2007. „Periodizacija nekropola IX–XI veka u donjem srpskom Podunavlju”. *Starinar* 57: 349–362. <https://doi.org/10.2298/STA0757349R>
- Radičević, Dejan. 2008. „Periodizacija poznosrednjovekovnih nekropola u donjem srpskom Podunavlju”. *Starinar* 58: 197–212. <https://doi.org/10.2298/STA0757349R>
- Snegarov, Ivan. 1995. *Istorija na Ohridskata arhiepiskopiya I. Ot osnovavaneto do zavladavaneto na Balkanskiya poluostrv od turcite*. Sofiya: Akademično izdateljstvo „M. Drinov”.
- Teodorski, Marko. 2021. „Konceptualne osnove paleopsihologije Vojina Matića u kontekstu srpske etnologije”. *Etnoarheološki problemi*. 16 (2): 353–374. <https://doi.org/10.21301/eap.v16i2.2>
- Trbojević, Danilo. 2021. „Društvena i politička instrumentalizacija predstava o vampiru srednjeg na Balkanu: prilagodljivost besmrtnog motiva”. Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Ubelaker, Douglas H. 2006. “Introduction to Forensic Anthropology”. In *Forensic Anthropology and Medicine Complementary Sciences From Recovery to Cause of Death*, edited by Aurore Schmitt, Eugénia Cunha, João Pinheiro, 3–12. Totowa, New Jersey: Humana Press. https://doi.org/10.1007/978-1-59745-099-7_1
- Pless, John, Michael Worrell, and Michael Clark. 1997. “Postmortem Changes in Soft Tissues”. In *Forensic taphonomy: The postmortem fate of human remains*, edited by William D. Haglund and Marcella H. Sorg, 151–160. Boca Raton, Florida: CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781439821923.ch9>
- Chadwick H. Sonia, and Calvin Wells. 1975. „An Anglo-Saxon obstetric calamity from Kingsworthy, Hampshire”. *Medical and Biological Illustration* 25:47–51.
- Špehar, Perica. 2010. „By the fruit you will recognize them – Christianization of Serbia in the Middle Ages”. *Funeralia Lednickie* 12: 203–220.
- Špehar, Perica. 2016. „Objects for Private Worship and Relics of the Christian East”. In *Byzantine Heritage and Serbian art I*. edited by Vesna Bikić, 133–139. Belgrade: The Serbian National Committee od Byzantine Studies/P.E. Službeni glasnik/Institute for Byzantine Studies, Serbian Academy of Science and Arts.
- Špehar, Perica 2022. *Lična pobožnost na prostoru centralnog Balkana u srednjem veku: Arheološka svedočanstva*. Beograd: Filozofski fakultet.

- Špehar, Perica and Orhideja Zorova. 2012. „Christianity on the territory of the Archbishopric of Ohrid, 11th to the 13th century archaeological evidence from burial sites”. In *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe. Archaeological and Historical Evidence*, edited by Maciej Salamon, Marcin Wołoszyn, Alexander Musin and Perica Špehar, 429–446. Leipzig-Warszawa-Rzesow: Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur.
- Špehar, Perica i Bojana Zorić. 2022. „Arheološki tragovi nehrišćanskih obreda u srpskom delu Podunavlja tokom srednjeg veka”. *Etnoarheološki problemi* 17 (3): 985–1009. <https://doi.org/10.21301/eap.v17i3.9>

Nevena Pantić
Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

*Reinterpreting the Funerary Rites of the Mediaeval Necropolis at Trnjane
in the Light of Taphonomic Processes*

The Mediaeval necropolis at Trnjane, in today's eastern Serbia, was excavated during the 1970s and the results were published in the 1980s. Based on the material recovered from the graves, it was concluded that the necropolis was used from the end of the 11th to the beginning of the 13th century. The publication that followed the archaeological excavations highlighted the fact that the Christian population was buried there, yet that the endurance of the pagan customs is noticeable. The graves were oriented W-E, but no grave-pits or grave constructions could be identified during the excavation. The dislocated bones registered in the graves were interpreted as the testimony of the pagan rituals, especially of the fear of the buried turning into vampires. Some grave-pits were covered in ashes, indicating the rite of spreading incense over the bottom of the pits. Grave 432 is also interesting, where the skeleton of a newborn was found laid between the legs of an adult oriented in the direction opposite to the rest of the necropolis, and interpreted as the grave of a mother and a child who was not yet baptized. This paper reconsiders some possible reasons for the dislocation of skeletal remains in the graves with the help of the methods of forensic anthropology and archaeo-thanatology, and posits new interpretations of the funerary ritual on these grounds.

The case of the newborn hints toward a different idea about the nature of unusual funerals at this necropolis. Namely, graves registered across the world analogous to the description of the grave 432 are usually interpreted as *coffin births*, or postmortem births. This is a process that, in the wake of the decay of a pregnant woman's soft tissue, leads to the pressing of the fetus out of the womb. However, for a postmortem birth to happen, it is necessary for a pregnant woman to be buried in a wooden coffin, so that the soil would not block the fetus from being pushed out.

The implication posited by the grave 432, of the possible existence of wooden coffins, not noted during the excavations, also brings into question the previous author's explanation of the dislocated bones in the graves as the consequence of the fear of vampirism. Namely, in the cases of the burials in wooden coffins, the already skeletonized parts of the buried can be dislocated when the boards which the coffin is made from begin rotting and collapse onto the skeleton, moving parts out of their anatomical position. Considering the examples from the necropolis that imply the presence of wooden coffins, the possibility cannot be discounted that the traces identified as ashes are actually the traces of decomposed coffins.

Finally, the methods of archaeo-thanatology and forensic anthropology allowed for a new interpretation of the archaeological record of the necropolis at Trnjane. Although the idea of the persistence of the pagan rituals may sound acceptable, the possibility is suggested here of viewing the necropolis at Trnjane in the light of the Christian traditions and taphonomic processes.

Key words: Medieval, Trnjane, necropolis, taphonomy, postmortem birth, vampirism

*Réinterprétation des coutumes funéraires
dans la nécropole médiévale de Trnjane
à la lumière des recherches sur les processus taphonomiques*

Dans le village de Trnjane, près de Požarevac, se trouve une nécropole utilisée de la fin du XIe au XIIIe siècle et fouillée dans les années 70 du XXe siècle. Comme il a été décrit et interprété dans la littérature, la nécropole est caractérisée par le rite funéraire chrétien accompagné d'éléments païens. Les os disloqués dans les tombes, les traces de combustion au fond des fosses et le squelette du nouveau-né entre les jambes d'un individu féminin adulte, orienté à l'opposé des autres défunts dans la nécropole, ont été interprétés comme le résultat d'une action anthropique due à la peur des forces surnaturelles. Cependant, de nouvelles connaissances dans le domaine de l'anthropologie forensique montrent que les processus tels que la taphonomie peuvent provoquer certains déplacements du matériel ostéologique après l'inhumation du corps et un tel enregistrement peut souvent être mal interprété comme la conséquence d'un rite inhabituel ou de la prévention du vampirisme. Ce travail présentera les scénarios possibles qui ont conduit à la dislocation des restes squelettiques dans les tombes, et proposera ainsi une nouvelle interprétation du rite funéraire.

Mots-clés: Moyen âge, Trnjane, nécropole, taphonomie, accouchement post mortem, vampirisme

Primljeno / Received: 14.06.2024.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 12.08.2024.